Szakonyi Károly

Írók és kéziratok

Írók testközelből

Úgy tudom, hogy Roger Martin du Gard amikor már igazán belemerült nagyszabású regénye, a *Thibault család* történetébe, kiszemelt egy vidéki házat, mondhatnánk írói műhelyt, ahol berendezkedhetett ahhoz a különleges módszerű munkához, amit a cédulázás jelentett. A regény szereplőit, a szerteágazó históriát sokféle cédulán rögzítette, mintegy kirakós játékban, mozaik jegyzetek segítették összeilleszteni a szálakat. Életrajza szerint egyetem helyett a levéltári főiskolán szerzett diplomát, jól jött most írói munkájához az ott tanult aprólékos műgond. Füzetekbe írt, természetesen kézírással. Hogy az egyes szakaszok hatását lemérje, barátait hívta meg, köztük talán André Gide-t, de lehet, hogy Jacques Capeau-t, nekik olvasta fel az elkészült részeket.

Elképzelem, ahogy a vendég ott ül a kényelmes fotelban, és hallgatja du Gard felolvasását, talán kávézgat vagy teázgat közben, talán dohányzik is, a felszálló füst fátylán át látja a kézirata fölé hajló írót, és a kezdeti lelkes figyelem után, lassan elnehezülnek a pillái, és egyre nehezebb fenntartani a figyelmét.

Gondolom.

Az író (a legtöbb) szereti azon melegében közölni a művét, ha nem is mindjárt a nagy nyilvánossággal, de meghitt baráti körben. Fejtő Ferenc írta, hogy József Attila, ahogy befejezte a versét, azonnal felhívta, még a Japán kávéházból, s vajon miért? Nem dicsekvésből. Hanem – ahogy mindannyian – igazolást nyerni arra, amit remélünk, hogy a mű remek.

Azért jut mindez eszembe, mert felrémlenek azok a hajdani délutánok Gyurkovicséknál, a Szilágyi Erzsébet fasori lakásukban, ahová sokszor aznapi, a Marika presszóban megírt novellámmal érkeztünk. Szokás volt akkoriban minden bejelentés nélkül benyitni egymáshoz. Nem csak Tiborékhoz. Minden barátunkhoz. Nem volt előre egyeztetés, még csak oda se telefonáltunk. Hozzánk is beállíthattak a barátaink. Akár késő este is. Tiborék a felesége anyjával laktak, Emmi néni kedves teremtés volt, ha sokáig maradtunk, megterítette az asztalt a nappaliban, összeütött még valamit az ebédről maradt ételhez, s megvacsoráztunk. Az már csak később volt, a nyolcvanas években, hogy meghívásra érkeztünk Bulcsuékhoz, és Franciska remek hidegtállal várta a társaságot, vagy Lázár Ervin szólt, hogy Kézdy Gyuriék is jönnek, gyertek, főztem marhapörköltöt.

A Marika presszóban reggel kilenckor kértem az első szimpla kávét, (Fejes Endre a bal hátsó sarokban már a duplájáit itta, és szívta a méregerős cigarettáját), s dolgoztam kora délutánig. (Egy második szimplával és pohár szódával.) Nem minden nap ment a munka. De ha belelendültem, három órára el is készültem egy öt-hat flekkes (kéziratos) novellával. Azt még az albérletben le is kellett volna tisztázni, vagyis beírni az Erika írógépbe, ez nálam mindig a végső formára tisztázást jelentette, de tudtam, nem nyugszom, és estefelé már ott leszek Gyurkovicsnál, és felolvasom.

Tibor nem avatkozott bele, nem mondta, hogy itt meg itt másként lenne jó. Tetszett vagy sem, azt úgy kellett lemérnem, hogy figyeltem az érdeklődés fokát. Hiszen tudtam, hogy még javítgatok rajta. De a bemutatás megtörtént, a szöveg polgárjogot nyert.

Tibor is felolvasott. de nem akkor, nem törte meg a hangulatot. Olvasott novellát, verset. Nem várt ő sem véleményt. Csak figyelmet.

Bulcsuval ezt nem lehetett megtenni. Lázárral sem. Ők ketten, a *pécsiek* soha nem mutattak meg kéziratokat. Különösen nem felolvasással. Bertha zárkózott volt a munkáit illetően, Lázár pedig mintha csak mellesleg lenne író, az élet egyéb dolgai foglalkoztatták, (látszólag!) aztán csak úgy elővarázsolta meséit. Pedig elmélyült az írásban. A Naplójából tudhatjuk, hogy soksor nehezen írt, pedig úgy tűnik, hogy folyt keze alól a történet. Fejben születtek azok a remek „mesék", az érződik. Ahogy járta a várost, ült a kocsmában vagy a Nemzeti Szálló éttermében a Turfot böngészve a barátaival, vagy ha felrémlett benne *Rácpácegres,* a major, a tolnai puszta a lakóival, élni kezdtek benne a mondatok. Élni. Csak le kellett írni.

Lázár nem talált ki semmit. Csak rájött a dolgokra. Az olyan történetet, mint *A bolond kútásó* nem lehet kitalálni, csupán rádöbbenni arra, hogy mi az írás, mi a művészet. És a *Masoko Köztársaság*hoz csak benn kellett élni egy kőbányai lakás puszta falai között.

Bertha más volt. Profi. Törekedett a profiságra. Főleg, ha regénybe kezdett. Láttam a táblát az íróasztala fölött, cédulák voltak felrajzszögezve, az egyes fejezetek vázlataival. Profi volt a publicisztikában is. Emlékszem, Gyurkó László egyik *Élet és Irodalom*-ban közölt cikkében a Balatonról írt, a balatoni halakról, és Berthának feltűnt néhány pontatlanság. Nem akadékoskodásból, de nem állhatta meg, hogy ne részletezze a halállományt fajták szerint. Valahogy így volt... De akárhogy is, amit a *Jelenségek* című sorozatában írt az *ÉS*-be, abban az adatok igazságára mérget lehetett venni.

Kiss Dénes szerette felolvasni a verseit. Ültünk Bertháéknál a Franciska-terítette asztaluknál, és Dénes olvasta a verseit. Bulcsu

jóindulattal bólogatott, vagy, ha ahhoz volt kedve, komolyan, precízen fogalmazott mondatokkal értékelte. Dénes hálás volt érte, tisztelte barátját. Együtt jártak a zalai iskolába, sok közös történetük volt. Még bicskázásra is sor került egyszer egy diákkori bálon, amikor Bulcsu (nem volt idegen tőle a mód...) csábítani kezdte Dénes táncosát. *Gyere ki! gyere ki!...* És előkerült a bicska. Felnőttkorban is megesett hasonló, bicskázás nélkül. Üzemi lapnál dolgozott a hatvanas évek végén valamikor Dénes, és a titkárnőt kerülgette, kezdett kialakulni köztük a kapcsolat. Bulcsu meglátogatta a szerkesztőségben, és megakadt a szeme a nőn, ahogy megakadt minden útjába kerülőn. Dénes észrevette. Most is elhangzott a *gyere ki,* de szelíd formában, *Légy szíves gyere ki egy pillanatra...* Odakinn a barátja szemébe nézett kissé felzaklatva, figyelmeztetőn: *Én ezzel a nővel már moziban is voltam!*

Bocsássa meg nekem Odafönt Dénes barátom, mert nem másért emlegetem ezt, csupán a haláláig megőrzött naivitása miatt. Dénesben megmaradt valamiféle ártatlanság, a falujából (Pacsáról) hozott puritánság. Ahogy a lelkesedése is megható volt. Ötvenhatban Pécsett volt főiskolás, és a forradalom napjaiban petőfis lendületű verse jelent meg az ottani lapban, amiért ötvenhétben letartóztatták. A fogdában jó néhány fiatallal volt összezárva, az egyik említette, hogy egy vers szavalatáért csukták le. Meg is mondta a vers címét. *Azt én írtam!* – fogott vele kezet Dénes. Kistarcsára került, nem fogták perbe, de örökre kizárták a felsőoktatási intézményekből. Amire később úgy tekintett, mint József Attila a Horger Antal úr ítéletére, nemcsak azért, mert költőként az *egész népet,* de a nyelvi, nyelvészeti elméletét, amit legalább olyan szenvedéllyel írt, mint a verseit, valóban tanította az egyik miskolci egyetemen, már a nyolcvanas években. Szenzációs előadásokat tartott nyelvünk eredetéről, összehasonlításban más nyelvekkel, esszéit könyvekben is kiadta a Püskinél, s eljutott velük Amerikáig.

Azokból is felolvasott nekünk, ellenkezést nem tűrve sorolta nyelvünk keletkezését, valahogy úgy, csak sokkal tudományosabb alapozással, mint Erdélyi József az *Árdeni szép Hold* esszéiben. Nem törődött a kételkedéssel, mert sok felől kapott elismerést és bíztatást. Az egyetemi előadásai is erre szolgáltak bizonyságul. Márta, a felesége büszkén kiállt Dénes igaza mellett. S ha néha voltak is zavarok a házasságukban (mindegyikünknek volt) örökké emlékezhetett megismerkedésük első napjaiban a hozzá írt versre: *Lehajoltam egy kavicsért/ és felemeltem egy csillagot/ mindig mindennel így vagyok/ lehajolok egy kavicsért/ és felemelek egy csillagot. (Mártának)*

Volt egy nem írókból álló baráti körünk, minden munkánkat követték, de felolvasni csak Tibor meg én álltam kötélnek. Különösen a drámákat szerették hallani. Tibor szenzációs felolvasó volt, hiszen az egyik fő műfaja volt az előadói tehetség. Ha például új darabja olvasópróbáján ő prezentálta a művét, a rendezők rettegtek, mert annyira megjátszotta a figurákat, hogy az első próbákon a színészek az ő hangján szólaltak meg. Debreceni működésem során bemutatni készültünk Tolsztoj-átdolgozását, a *Kreutzer szonátát*. Nem valami vidám történet. De ahogy Tibor a szerepeket olvasta, dőlt a nevetésétől a társulat. Festő házaspár barátaink, Eigelék, vagy Guba doktorék, Barna Judit, a színházrajongó reumatológus doktornő, aki a premiereinkre *tematikus* tortákat sütött, szinte követelték az új darabok felolvasását. Eigel Pista, közös portrénk megfestője azt mondta, jobban is élvezi így a drámát, mint a színházban. Azért a bemutatóinkon is ott voltak.

A bemutatókról egyszer majd még írok, most csak annyit előlegben, hogy persze íróbarátainknak is mindig biztosítottunk jegyet. Aki már volt szerző, tudja, mekkora tortúra ez! Gyurkovics bemutatóján történt a kis Madáchban, hogy Bertha, noha kimondottan kérte, nem a sor szélére kapott jegyet. Ott szembesült a ténnyel a premier kezdése előtti percekben, a pénztár ablakánál. Tudomásul vette, lenyelte hirtelen támadt ingerültségét – és sarkon fordult. *Bulcsu hol van,* kérdezte a társaságot Tibor. *Hazament...* Hogy ki sértődött meg jobban, soha nem kérdeztük.

Az olvasópróbákon szívesen felolvastam a színészeknek a darabot, ha a rendező akarta olvasni, hagytam. Legkevésbé szerettem az *összeolvasást,* nagyon széttördeli, döcögőssé teszi a drámát a sok ügyetlen *blattolás.* De egyébként nem szerettem (s ma sem szeretek már) irodalmi esteken felolvasni. Mindig attól félek, hogy unják, ezért aztán sietek, elrontom a szöveget. Csodáltam azokat, akik felolvasó körútra vállalkoznak, a közönség legtöbbször nem is a műre figyel, inkább az írót nézi, jé, hát így fest az életben Esterházy vagy Nádas vagy Kertész Imre netán Krasznahorkai...

A költő más. Van, aki szenvedéllyel mondja a versét, de általában azon a hangon adják elő a költeményt, melyet a belső hallásukkal létrehoztak. Emlékezetes Weöres Sándor gyermeki muzsikájú hangja, Babits prédikátori, Szabó Lőrinc kissé dallamos előadása, ha lemezről hallgatjuk. Tibornak nem kellett felolvasni a verseit, tudta emlékezetből mindet. Nagy produkciója volt a *Moszkva felé,* aminek sorai, ritmusa a vonat zakatolásának ritmusában szóltak. Rövid sorok, a vágtató szerelvény sodrása a nagy orosz síkságon, a brianszki erdő meg a kis falvak mellett. *fekete föld/ nyírfa, nyírfa, táj,/őr, híd, nyírfa messze...*de aztán *tea-barna, hosszú*

tél/ sár, rét, fekete föld/mély az út, öreg kerék/ cár, a cár, a cárevics/ szakonyi, gyurkovics...

De hol van már mindez? És hol vannak a barátaim? Gyurkovics Tibor dombormű a ház falán, ahol utoljára lakott. Bertha Bulcsuról meg Kiss Dénesről könyvtárat neveztek el, egyikről Nemeskeresztúron, a másikról Pacsán. De nem látok újra kiadott könyvet egyiktől sem. Egyedül Lázár Ervin neve forog, úgy is, mint gyermekszínházi program, és úgy is, mint újra és újra kirakatba kerülő szerző. A *Négyszögletű kerek erdő* lakói meg *Szegény Dzsoni és Árnika* s a többi csodalény eljut a mai gyerekekhez is. Csukás Pista meséi is peregnek a képernyőn, meg színháza is van Szárszón a vasút mellett. De hol vannak a versei?

Meddig marad halála után feledésben az író? De főleg a művei.

.....